

1. obj.: Hunyadi u. 2. előtt homokos habarcsú, ismeretlen irányú újkori fal maradványa

2. obj.: Irgalmasok u. 6. előtt nagy kövekkel keretezett fal- vagy csatornarészlet.

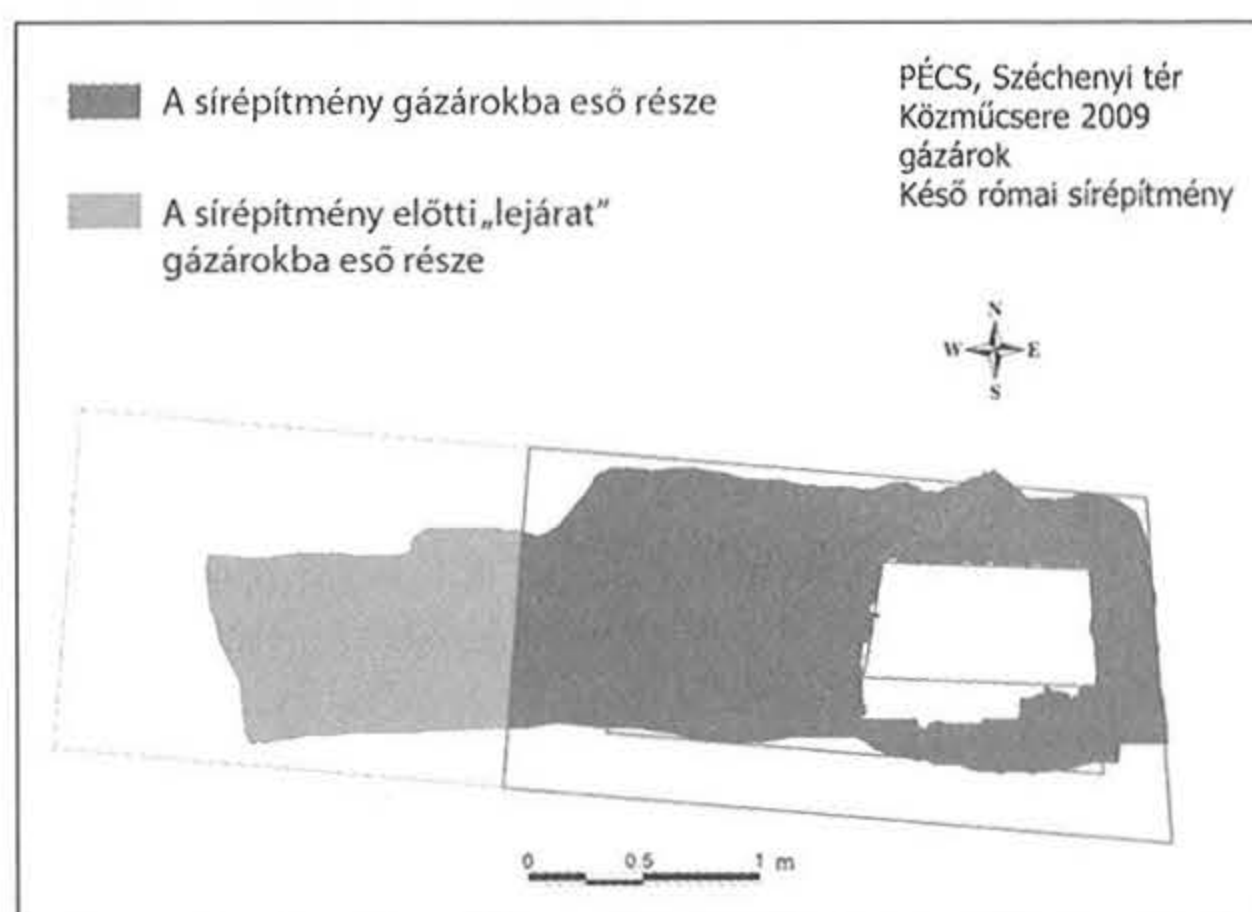
GÁBOR OLIVÉR

436. Pécs, Széchenyi tér
(KÖH 28721)

(Baranya megye) Ró, Kö, Tö

A téren a térrekonstrukciós munkálatok mellett közműcserék is folytak. A gázvezeték-fektetéshez a Janus Pannonius Múzeum biztosított régészeti szakfelügyeletet. A tér É-i oldalán 2009. augusztus 4. és szeptember 17. között folyt a régészeti tevékenység, két különálló szakaszon.

A Gázi Kászim pasa dzsámijától É-ra az 1960-as években ásott árokban a meglévő közmű cseréje történt. A másik helyszínen (előbbtől K-re), a Bíróság előtt kb. 9 m-es szakaszon új gázvezetékárkot létesítettek. A gázárók vonalában egy római kori sírépítmény, a középkori Szt. Bertalan templom építési periódusaihoz tartozó falak, kripták, sírok, lépcsők és járósíntek valamint hódoltságkori fal, vízvezeték és járósínt került elő.

Római kori sírépítmény (37. objektum)

A mai felszíntől 1,90 m mélységben, mintegy 10–15 cm-rel a gázcső alatt került elő, a múzeumépület DNy-i sarkával egyvonalban. A megtalált római kori lelet, egy a Sopianae római kori város késő római kori É-i temetőjéhez tartozó emlék. (Az illusztrációkat lásd balra lent és fent!) A sírépítményt az erősen kavicsos, köves, kemény, sárga agyagos altalajrétegbe ásták bele, legmagasabb pontja 0,30 m-rel van a római kori talajszint alatt. Megközelítőleg téglalap alaprajzú, belmérete 1,97(É)×0,95(K)×2,05 (D)×0,93(Ny) m, K-i fala kissé kifelé áll a derékszöghöz képest, belmagassága 1,45 m. Megközelítőleg Ny–K tájolású, falvastagsága a Ny-i oldalon 0,43 m, a másik három oldalnál 0,27 m.

Az oldalfalakat, amennyire megállapítható, tört mészkőből falazták fel, felül téglából épített dongaboltozat zárta. A falazat és a boltív a beltérben sárgás habarccsal volt bevakolva, a felszíne meglehetősen egyenetlen. Előbbiből következőleg mögötte a falnak sincs egyenes síkja. A falon és a mennyezeten festés nyoma nem volt felfedezhető, de még ki sem meszelték. A sírkamra alján épített belső járósínt nyomát sem lehetett megfigyelni.

A Ny-i oldalfalban nyílást alakítottak ki, kicsit É-ra eltolva a fal középtengelyétől. Alakja egy nyeregtetős téglasír metszetével azonos, azzal méretében is nagyjából megegyező (0,50 m széles, 0,63 m magas).

Az oldalnyílás előtt az altalajba vájt, ferde oldalú, a bejárat felé lejtő, megközelítőleg egyenes aljú sekély „vályút” alakítottak ki, amelynek alját és oldalát vékonyan mésszel lekenték. Kiszervezés alapján szélessége nagyjából a sírépítmény szélességével azonos (1,50 m), hossza pedig ~2 m körüli lehetett. Az altalajszinttől az oldalnyílás aljáig 1,30 m szintkülönbséget hidalt át.

A dongaboltozat egyrészt a későbbi bolygatás miatt nem ép: a Ny-i fal felett teljes mértékben hiányzik, a D-i fal felett részlegesen a Ny-i oldalon. A sírépítmény K-i felében is megvan a boltív indítása a D-i oldalról indulva, de itt mindössze a teljes ív kb. egyharmada látható. A K-i falon jól látható, hogy mesterségesen alakították ki, visszabontották az eredetileg teljes boltívet. A visszabontott szakaszon az ív helyén felmenő falazat

volt megfigyelhető a nyílás K-i és É-i oldalán. A boltív és a belső vakolat habarcsának minősége és színe eltér az utólagosan épített falazatétól: előbbieknél rosszabb minőségű, sárgás, erősen homokos habarcsot használtak, utóbbinál viszont a jó megtartású szürkésfehér kötőanyag jelentkezett.

A kriptát az idők folyamán valamikor kirabolták, csontváz nem került elő, csak néhány embercsontdarab a betöltésében. Belterében szürke, laza humuszos, köves, habarcsos föld jelentkezett, amelyben néhány tégladarab is előfordult. Tárgyi leletként mindössze két darab vasszeg említhető.

A sír építménynek, úgy tűnik, lehetett földfelszín feletti része is. A kriptá ÉK-i sarka előtt és ÉNy-i sarka fölött a római kori külső talajszinten járósíntmaradványokat (habarcsrétegre fektetett téglákat) figyeltünk meg a gázárok É-i szélében/profiljában (amely azonban a középkori templomhoz is tartozhatott – a csekély maradványok ennek eldöntését nem tették egyértelműen lehetővé).

Összevetve a temető eddig ismert sírjaival és sírkamráival a következők mondhatók a Széchenyi téren talált sír építményről. Méretét tekintve jóval kisebb egy átlagos sírkamránál, egyértelmű, hogy nem lehetett benne külön épített téglasír vagy szarkofág, mint általában a sírkamránál. Jelen esetben maximum egy fakoporsó képzelhető el, de az a valószínű, hogy maga az építmény volt a sír. Az 1,45 m-es belmagasság viszont messze meghaladja a síroknál megfigyelhető 1 m körüli maximális értéket. A Ny-i oldalon kialakított nyílás teljes mértékben különbözik a sírkamránál megfigyeltektől: nincs téglaboltív, amely a sírkamrák bejáratára általánosan jellemző. A „ki-be közlekedés” is meglehetősen nehézkes a szűk keresztmetszetek miatt, de elvileg ezen keresztül kellett a halottat bejuttatni. Másik megoldásként adódik, hogy a halott elhelyezése után építik meg a téglaboltívat, ami nehezen képzelhető el. Az oldalnyílás előtti földbe mélyített „vályú” a kriptákba vezető folyosót utánozza. Alja sima, lépcsővel nem számolhatunk, gyakorlati funkciója viszont ugyanaz. Földfelszín feletti részre csak az utolsó római periódusban gondolhatunk, kápolnával ekkor sem számolhatunk, régészeti nyomai nem maradtak. Tájékozása a sírokkal azonos, a kisebb sírkamráké pedig É-D, de ebből meszesemenő következtetéseket nem lehet levonni, ugyanis utóbbiak elsősorban a terepviszonyok miatt kapták azt a tájolást. A sírkamrákat utánzó, de az annál szerényebb kivétel az épített szerényebb anyagi helyzetével lehet összefüggésben.

A gázárokból talált sír építmény több szempontból egyedi, minőségét tekintve az épített téglasír és a kriptából-kápolnából álló sírkamra között áll, sokkal közelebb a sír ismérveikhez, csak erős fenntartásokkal lehetne sírkamrának nevezni. A boltívat helyén kialakított mesterséges nyílás ismereteink szerint teljesen egyedi megoldás, a Ny-i oldalon lévő nyílás formája és mérete szintúgy.

A Ny-i oldalon lévő nyílás és az az előtti „vályú” a sírkamrák kriptáját utánozza. A dongaboltívat szintén a kripták általános jellemvonása, ebből kifolyólag azoknál nem lehet korábbi. A sírkamrák építésének időszakát tág határok között a 4. sz. második fele–5. sz. eleje időintervallumba helyezhetjük. A datálást illetően figyelembe kell venni, hogy a talált sír építménynek több építési periódusa van és ha helyes az elképzelésünk, akkor egy korábbi, már nem használt sír építmény visszabontott falát is felhasználták a megépítésekor.

Az eddigieket összegezve megépítését nemigen keltezhetjük a 4–5. sz. fordulójánál korábbra, a használat ideje inkább az 5. sz. első harmada lehetett. Könnyen lehet, hogy a Széchenyi téren előkerült eme sír építmény a temető egyik legkésőbbi ismert emléke.

A temető ókeresztény része a temető ellenkező (Ny-i) részére esik. A sír építményben nem került elő a csontváz és (lehetséges) mellékletei, a vallási hovatartozást nem lehet egyértelműen megítélni. A késői datálás mégis inkább keresztény vallású elhunyt(ak) at valószínűsít. Az 5. sz. elején a város K-i temetőjét is használták. Feltételezhető, de nem bizonyítható, hogy a keresztény vallásúak az É-i temetőbe temetkeztek, a pogányok pedig a keletibe.

A feltárt sír építményt dokumentálás után vissza kellett temetni.

A középkori Szt. Bertalan templom

A templom³³ 1939–1940. évi átépítéséhez kapcsolódó régészeti kutatást Török Gyula, a műemléki vizsgálatot pedig Gosztonyi Gyula végezte.³⁴ 2004-ben Kikindai András végzett kisebb hitelesítő ásatást.³⁵ 2006-ban közműcsere során régészeti felügyeletet végeztem az É-i oldalhajó területén. 2009-ben a közműcserek előtt és azzal egy időben Ács Zsófia (Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat) végzett hitelesítő ásatást a templom Ny-i fala területén és annak tágabb környezetében; az É-i oldalon a közműcsérével párhuzamosan, együtt dolgozva falkutatásra került sor.

Jelen beszámolóban kizárólag a gázárokból találtakra és megfigyeltekre szorítkozom.

33 A városközpontban álló középkori Szt. Bertalan templomot a hódoltság korában elbontották, a helyén épült fel a Gázi Kászim pasáról elnevezett dzsámi. Ezt a 18. században a jezsuiták kiegészítették, átépítették és katolikus templomként működött tovább, patrocíniuma is megváltozott a középkorhoz képest: Gyertyaszentelő Boldogasszony tiszteletére szentelt belvárosi plébániatemplom lett. Az újabb (utolsó) átépítésre 1939–40-ben került sor, amikor elbontották a barokk hozzátoldásokat, helyén félköríves „hajót” alakítottak ki.

34 GOSZTONYI Gy.: A várostemplom építéstörténete. Pécs, é.n.; Török Gy.: A pécsi belvárosi templom bővítésénél előkerült római leletek. *Folia Archaeologica* III–IV. Budapest, 1941. 125–137.

35 KIKINDAI A.: Újabb adatok a pécsi Szent Bertalan templom építéstörténetéhez. In: *Tanulmányok Pécs történetéből* 18. (Szerk. Pilkhoffer Mónika–Vonyó József) Pécs, 2006. 15–41.

A Szt. Bertalan templom É-i oldalhajójának területén a rétegrendet részletekből raktuk össze, az összes réteg egységesen sehol sem jelentkezett.

- Kemény, erősen kavicsos, köves, sárga, agyagos altalaj
- 1. szint: A középkori templom É-i oldalhajójának elméleti első járószintje, ami nagyjából megegyezik a római kori külső talajszinttel
- Világosbarna, kevert, kavicsos, helyenként köves réteg (feltöltés, planírozás)
- 2. szint: A templom megemelt, második járószintje, mészkőlapok
- Vörös, téglamálladékos, meszes, habarcsos, laza réteg a mészkőlapok felszínén
- Habarcsos, köves laza omladék; sárgásbarna, kevert, habarcsos, helyenként köves réteg; köves-téglás omladék
- 3. szint: Hódoltságkori járószint; kőlapok, agyag, habarcsos köves
- Szürke, kemény, humuszos réteg (valószínűleg 18. századi járószint, de hódoltságkori is lehet)
- Szürkésbarna kevert, helyenként köves, téglás (újkori-modern feltöltés, feltöltődés)
- Modern útburkolat és annak alapozása.

A relatív kronológiát az alábbiak szerint tudtuk meghatározni.³⁶

1. Római sír építmény.
2. Kőfalú épület részben az É-i oldalhajó É-i falának helyén (Búzás Gergely észrevétele és feltételezése a 2006. évi kutatás eredményei alapján).
3. A középkori templom főhajója és a szentély É-i oldala mellé sekrestye épül. Kérdés, hogy az egyhajós templom építésével vagy utána, azonban mindenképp az É-i oldalhajó előtt, ugyanis a későbbi É-i oldalhajó és az ahhoz tartozó melléképület (sekrestye) területére esnek a falak.
4. Megépül a korábbi egyhajós templom É-i oldalhajója, a korábbi szentélyt K-i irányban meghosszabbítják, a szentély É-i oldala mellé új, nagyobb melléképület (sekrestye) épül. A belső járószintet az 1. szinten alakítják ki. A 26., 28. és 29. sz. objektumok visszabontási szintje alapján a sekrestyében a belső járószintnek a 3. szinten kellett lennie.

5. Csak kisebb, bizonytalan alperiódus: a sekrestyét kettéosztják egy közfallal.

6. Megemelik az É-i oldalhajó belső járószintjét ~0,6 m-rel. Az É-i templomfal elé kripták épülnek, az É-i oldalhajót K-i irányban meghosszabbítják. Ez az időszak lehet a templom háromhajóssá bővítésének időszaka. Vagy ekkor vagy akár később a visszabontott korábbi, É-i

hajót záró K-i templomfal helyén egy félköríves lépcső épül, az É-i falat áttörik.

7. Az É-i oldalhajó É-i oldala elé oldalkápolnák (?) épülnek, az É-i oldalhajó É-i falát ehhez áttörik a nyílások számára.

8. A hódoltságkorban, még a dzsámi építése előtt falépítési tevékenység mutatható ki.

9. A dzsámi építésekor visszabontják a templomfalat, idővel legalább részlegesen kövezett külső teret hoznak létre a dzsámi körül.

Mivel egy szűk sávban volt lehetséges a kutatás, így maradtak bizonytalanságok. A felügyelet során a kriptákat nem tárhattuk fel. Az elért eredmények egyértelmű igazolására a középkori templom É-i oldalhajójának területén nagyobb felületű hitelesítő régészeti feltárással lenne szükség.

TÓTH ISTVÁN ZSOLT

437. Pécs, 48-as tér (KÖH 39482)

(Baranya megye) Tő

2009. október 28-án a tér K-i felén az Európa Kulturális Fővárosa közterületek projekt keretében egy vízakna ásása során török sírok kerültek elő.

Az első bolygatott állapotban volt, semmilyen régészeti megfigyelésre nem volt lehetőség. A következőt feltártuk: Ny-K-i tájolású felnőtt sírja. A koponya arccsontja és a lábfejek hizányoztak. A koponya feltámasztva, a kezek a mellkason keresztben, a lábak párhuzamosan nyújtva voltak. Ennek a két sírnak a csontanyagát október 30-án a temetkezési vállalat munkatársai tévedésből dokumentálás előtt felszedték és elszállították.

A harmadik sír november 2-án került elő. Háton fekvő, Ny-K-i tájolású gyermekváz. A koponya félrebillenve, arccal D felé nézett, a bal kézfej a hastájékon, a jobb kézfej a mellcsonton volt, a lábak párhuzamosan nyújtva. Melléklete nem volt.

Az ugyanaznap előkerült negyedik sír DNy-ÉK tájolású, háton fekvő felnőtt csontváz volt. A koponya arccal felfelé nézett, mindkét kézfej a hastájékon, a lábak párhuzamosan nyújtva voltak. Melléklete nem volt.

ORBÁN GÁBOR

438. Pér határa

(Győr-Moson-Sopron megye) B, Ró, Á, Kö

2009. márciusban helyszíni szemlét tartottam Pér határában, a fejlesztésre kijelölt területeken.

Kámvás-kúti-dűlő (KÖH 71969): A községtől ÉNy-ra, a tervezett logisztikai terület határát jelentő ÉK-DNy-i irányú dűlőút és a rá merőleges Kámvás-kúti-csatorna közötti területen szórványosan atipikus őskori edénytöredékeket és egy homokkőtöredéket gyűjtöttem. A felszíni leletanyag a dűlőúttal párhuzamosan elnyúló foltban jelentkezett. A telepnyom alig észrevehető kiemelkedésen helyezkedik el, a felszín innen főleg a Kámvás-kúti-csatorna irányába lejt.

³⁶ A templom építéstörténetének kidolgozására a JPM és KÖSZ eredményei alapján Búzás Gergelyt kérték fel. A többszörös egyeztetés után a kidolgozott periodizációt ő fogja leadni, mint dokumentációt. Az itt közölt relatív kronológia a vele folytatott egyeztetések eredményein alapulnak.